

УДК 342.9

Царенко Ольга Михайлівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративної діяльності*

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Tsarenko Olha

Candidate of Legal Sciences, Docent

*National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine
named after Bohdan Khmelnytskyi*

ORCID: 0000-0002-9759-1024

Царук Андрій В'ячеславович

*доктор філософії у галузі права,
викладач кафедри адміністративної діяльності*

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Tsaruk Andrii

PhD in Law

*National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine
named after Bohdan Khmelnytskyi*

ORCID: 0000-0002-7871-0323

Байдич Роман Олексійович

*начальник
відділу адміністративно-юрисдикційної діяльності штабу
2 прикордонний загін*

Baidych Roman

*Head of the Department of
Administrative and Jurisdictional Activities of the Headquarters
2 Border Detachment*

Вибодовський Андрій Іванович

*начальник прикордонного оперативно-розшукового відділу
31 прикордонний загін*

Vybodovskyi Andrii

*Head of the Border Operative and Investigative Department
31 Border Detachment*

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-5-9908

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
ЗА СПРОБУ ЧИ НЕЗАКОННЕ ПЕРЕТИНАННЯ
ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

**RESPONSIBILITY OF MILITARY OFFICERS FOR THE
ATTEMPTED OR ILLEGAL CROSSING OF THE STATE
BORDER UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE:
ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT**

Анотація. Вступ. Питання притягнення військовослужбовців до відповідальності в умовах триваючої збройної агресії російської федерації набуває особливого суспільного резонансу. Питання посилення юридичної відповідальності гостро обговорювалося у кінці 2022 року [15, 17], а також у липні 2023 року [18], коли вносилися зміни до законодавства про статус військовослужбовців. Однак, такі зміни, на думку авторів, не враховували особливостей правозастосовної практики, мали несистемний характер та посилювали дискреційні повноваження військових командирів (начальників) приймати рішення щодо кваліфікації діяння підлеглих на власний розсуд, у тому числі щодо адміністративних правопорушень.

Питання відмежування адміністративного правопорушення військовослужбовців від дисциплінарного проступку також залишається не до кінця врегульованим і, як наслідок, у деяких випадках зумовлює нівелювання принципу невідворотності справедливого покарання за скоєння правопорушень військовослужбовцями. Хоча військовослужбовці не звільняються від адміністративної відповідальності, проте особливого порядку притягнення до адміністративної відповідальності військовослужбовців за статтею 204-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) чітко не передбачено.

Мета. Метою дослідження є узагальнення та аналіз підстав та процедур притягнення до відповідальності військовослужбовців за спробу чи незаконне перетинання державного кордону в умовах воєнного стану, визначення проблем притягнення їх до відповідальності під час дії воєнного стану та виокремлення найбільш доцільних шляхів їх вирішення, розкриття проблем провадження у справах про адміністративне правопорушення.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове регулювання відносин настання адміністративної, дисциплінарної та кримінальної відповідальності; 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у питаннях притягнення військовослужбовців до юридичної відповідальності, зокрема під час воєнного стану.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: системно-структурний (для аналізу дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності військовослужбовців); історико-правовий (у процесі розкриття сучасного стану законодавства); формально-логічний (з метою характеристики пріоритетів у вирішенні питань недостатнього рівня правового регулювання настання адміністративної відповідальності військовослужбовців за статтею 204-1 КУпАП); компаративістський (для виявлення значення для кваліфікації діянь військовослужбовців правового режиму воєнного стану на відміну від особливого періоду); моделювання (у формулюванні висновків); логіко-нормативний (для аналізу законодавчих та нормативно-правових актів про особливості настання адміністративної, дисциплінарної та кримінальної відповідальності військовослужбовців під час дії режиму воєнного стану); статистичний метод (для здійснення аналізу даних про кількість правопорушень щодо спроби чи незаконного перетинання державного кордону військовослужбовцями).

Результати. У науковій статті розкрито прогалини у праві щодо механізму притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності за статтею 204-1 КУпАП. Визначено, що недоцільно військовослужбовців, які вчинили спробу чи незаконне перетинання державного кордону, притягувати до дисциплінарної відповідальності. З'ясовано, що у зв'язку з цим варто виключити поширення положень статті 15 КУпАП про обмежену відповідальність військовослужбовців за статтею 204-1 КУпАП як неефективну та розширити перелік правопорушень, за які військовослужбовці несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах, доповнивши його незаконним перетинанням або спробою незаконного перетинання державного кордону України. Запропоновано, виходячи із особливого статусу військовослужбовців, встановити особливий порядок їх відповідальності з врахуванням видів адміністративних стягнень, які можуть застосовуватись до визначених в частині 1 статті 15 КУпАП осіб.

Визначено, що не доцільно застосовувати частину 1 статті 15 КУпАП щодо окремих правопорушників, оскільки порушуються базові принцип рівності громадян перед законом (судом) та принцип невідворотності справедливого покарання за скоєння правопорушень, пов'язаних з спробою або незаконним перетинанням державного кордону військовослужбовцями.

Перспективи. В контексті змін до законодавства з питань військового обліку і мобілізаційної підготовки щодо формування та підготовки мобілізаційного резерву (у тому числі відмови від строкової військової служби) вважаємо, що у подальших наукових дослідженнях варто зосередити увагу на порядку актуалізації притягнення до адміністративної відповідальності осіб, що проходять базову військову підготовку, а також розробці відповідної методики кваліфікації діянь. Це надасть змогу покращити методику кваліфікації діянь таких суб'єктів адміністративного правопорушення.

Ключові слова: відповідальність військовослужбовців, правовий режим воєнного стану, адміністративна відповідальність військовослужбовців, кримінальна відповідальність військовослужбовців, дисциплінарна відповідальність військовослужбовців, спроба чи незаконне перетинання державного кордону, військовослужбовці.

Summary. Introduction. The issue of bringing servicemen to justice in the context of the ongoing armed aggression of the Russian Federation is gaining special public resonance. The issue of strengthening legal responsibility was hotly discussed at the end of 2022 [17], as well as in July 2023 [18], when changes were made to the legislation on the status of military personnel. However, according to the authors, such changes did not take into account the peculiarities of law enforcement practice, were non-systematic in nature and strengthened the discretionary powers of military commanders (supervisors) to make decisions regarding the qualification of actions of subordinates at their own discretion, including regarding administrative offenses.

The issue of distinguishing an administrative offense of military personnel from a disciplinary offense also remains not fully resolved and, as a result, in some cases causes the leveling of the principle of inevitability of just punishment for the commission of offenses by military personnel. Although military personnel are not exempted from administrative liability, there is no specific procedure for bringing military personnel to administrative liability under Article 204-1 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses (hereinafter referred to as the Code of Administrative Offenses).

Purpose. The purpose of the study is to generalize and analyze the grounds and procedures for prosecuting servicemen for attempting or illegally crossing the state border under martial law, identifying the problems of prosecuting them during martial law, and identifying the most appropriate ways to solve them. Disclosure of the problems of proceedings in administrative offense cases.

Materials and methods. The research materials are: 1) regulatory and legal regulation of relations of administrative, disciplinary and criminal liability; 2) the works of domestic and foreign authors conducting their scientific and practical research on the issues of bringing servicemen to legal responsibility, in particular during martial law.

In the process of carrying out the research, the following scientific methods were used: systemic and structural (for the analysis of disciplinary, administrative and criminal liability of military personnel); historical and legal (in the process of revealing the current state of legislation); formal-logical (in order to characterize the priorities in solving issues of insufficient level of legal regulation of the onset of administrative responsibility of military personnel under Article 204-1 of the Code of Administrative Offenses); comparativist (to identify the significance for the qualification of the actions of military personnel of the legal regime of martial law as opposed to a special period); modeling (in formulating conclusions); logical-normative (for the analysis of legislative and normative-legal acts on the peculiarities of the onset of administrative, disciplinary and criminal liability of military personnel during the operation of the martial law regime); statistical method (for analysis of data on the number of offenses related to attempted or illegal crossing of the state border by military personnel).

Results. The scientific article reveals gaps in the law regarding the mechanism of bringing servicemen to administrative responsibility under Article 204-1 of the Code of Administrative Offenses. It was determined that it is inappropriate to bring military servicemen who attempted or illegally crossed the state border to disciplinary responsibility. It was found out that in this regard, it is necessary to exclude the spread of the provisions of Article 15 of the Criminal Code of Civil Procedure on the limited liability of military personnel under Article 204-1 of the Criminal Code of Criminal Procedure as ineffective and to expand the list of offenses for which military personnel are administratively liable on general grounds, supplementing it with illegal crossing or an attempt to illegally cross the state border of Ukraine. Based on the special status of military personnel, it is proposed to establish a special procedure for their responsibility through the prism of the types of administrative sanctions that can be applied to the persons defined in Part 1 of Article 15 of the Code of Administrative Offenses.

It was determined that it is not appropriate to apply part 1 of Article 15 of the Code of Administrative Offenses in relation to individual offenders, as the basic principle of equality of citizens before the law (court) and the principle of inevitability of fair punishment for offenses related to the attempt or illegal crossing of the state border by military personnel are violated.

Discussion. In the context of changes to the legislation on military registration and mobilization training regarding the formation and training of a mobilization reserve (including refusal of term military service), we believe that in further scientific research it is worth focusing attention on the actualization of the procedure for bringing to administrative responsibility persons who pass basic military training, as well as the development of appropriate methods of qualification of actions. This will make it possible to improve the methodology for qualifying the actions of such subjects of an administrative offense.

Key words: *liability of military personnel, legal regime of martial law, administrative liability of military personnel, criminal liability of military personnel, disciplinary liability of military personnel, attempted or illegal crossing of the state border, military personnel.*

Постановка проблеми. Питання притягнення військовослужбовців до відповідальності в умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації набуває особливого суспільного резонансу. Питання посилення юридичної відповідальності гостро обговорювалося у кінці 2022 року [15; 17], а також у липні 2023 року [18], коли вносилися зміни до законодавства про статус військовослужбовців. Однак, такі зміни, на думку авторів, не враховували особливостей правозастосовної практики, мали несистемний характер та посилювали дискреційні повноваження військових командирів (начальників) приймати рішення щодо кваліфікації діяння підлеглих на власний розсуд, у тому числі щодо адміністративних правопорушень.

Питання відмежування адміністративного правопорушення військовослужбовців від дисциплі-

нарного проступку також залишається не до кінця врегульованим і, як наслідок, у деяких випадках зумовлює нівелювання принципу невідворотності справедливого покарання за скоєння правопорушень військовослужбовцями. Хоча військовослужбовці не звільняються від адміністративної відповідальності, проте особливого порядку притягнення до адміністративної відповідальності військовослужбовців за статтею 204-1 КУпАП чітко не передбачено.

Відповідно до аналітичного зведення за 2023 рік у рамках протидії незаконному виїзду за кордон чоловіків — громадян України віком від 18 до 60 років Державною прикордонною службою України (далі — ДПСУ) виявлено 8839 громадян України призовного віку (з 24.02.2022–18 274), у т.ч.: у пунктах пропуску — 793 особи (з 24.02.2022–

3381); поза пунктами пропуску — 8046 осіб (з 24.02.2022–14893) [2, с. 26–27]. Результати оперативно-службової діяльності за 4 місяці 2024 року свідчать, що за незаконне перетинання державного кордону уже було затримано 43 особи [22].

Статистичних даних про випадки вчинення військовослужбовцями спроби чи незаконного перетинання державного кордону не відображено у офіційних джерелах, що пов'язано із заходами забезпечення безпеки. Однак, спроби вчинення діючими військовослужбовцями незаконного перетинання державного кордону є непоодинокими. Враховуючи недосконалість чинного законодавства військові-правопорушники у багатьох випадках не несуть фактичної відповідальності за такі дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у формування базових положень та концепцій адміністративної відповідальності військовослужбовців зроблено вітчизняними профільними дослідниками.

Пашинський В. Й. досліджував конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні [12]. Іщенко С. О. [7] наводив теоретичне підґрунтя поняття адміністративно-правового статусу військовослужбовця Збройних Сил України. Коваль В. [8] аналізував як елемент адміністративно-правового статусу військовослужбовців адміністративну відповідальність. Царенко О. М. та Снігерьев О. П. [1] досліджували статус військовослужбовців ДПСУ, з врахуванням особливостей їхньої дисциплінарної відповідальності. Мота А. Ф. [11] одним із перших в незалежній Україні описував особливості настання адміністративної відповідальності військовослужбовців.

Залужний В. Ф. [6] вказував на порушення принципу рівності відповідальності за вчинене правопорушення у зв'язку з настанням дисциплінарної відповідальності військовослужбовців замість адміністративної. Такий підхід поділяв дослідник Вернигора В. В. [3] та інші. Гембар А. О., Краковська А. Є. [4] класифікували адміністративні правопорушення військовослужбовців на три групи: передбачені статтею 15 КупАП; пов'язані з корупцією; військові адміністративні правопорушення, перелічені главою 13-Б КупА П. Кравчук М. В. [10] досліджував роль суду у справах про притягнення до субститутної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України. Разом з тим питання притягнення до адміністративної відповідальності військовослужбовців за спробу чи незаконне перетинання державного кордону саме в умовах правового режиму воєнного стану — залишилися не вирішеними на теоретичному та практичному рівнях.

Метою статті є узагальнення та аналіз підстав та процедур притягнення до відповідальності військовослужбовців за спробу чи незаконне перетинання державного кордону в умовах воєнного

стану, визначення проблем притягнення їх до відповідальності під час дії воєнного стану та виокремлення найбільш доцільних шляхів їх вирішення, розкриття проблем провадження у справах про адміністративне правопорушення.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове регулювання відносин настання адміністративної, дисциплінарної та кримінальної відповідальності; 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у питаннях притягнення військовослужбовців до юридичної відповідальності, зокрема під час воєнного стану.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: системно-структурний (для аналізу дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності військовослужбовців); історико-правовий (у процесі розкриття сучасного стану законодавства); формально-логічний (з метою характеристики пріоритетів у вирішенні питань недостатнього рівня правового регулювання настання адміністративної відповідальності військовослужбовців за статтею 204-1 КУпАП); компаративістський (для виявлення значення для кваліфікації діянь військовослужбовців правового режиму воєнного стану на відміну від особливого періоду); моделювання (у формулюванні висновків); логіко-нормативний (для аналізу законодавчих та нормативно-правових актів про особливості настання адміністративної, дисциплінарної та кримінальної відповідальності військовослужбовців під час дії режиму воєнного стану); статистичний метод (для здійснення аналізу даних про кількість правопорушень щодо спроби чи незаконного перетинання державного кордону військовослужбовцями).

Виклад основного матеріалу. Вивчення особливостей притягнення до відповідальності військовослужбовців завжди залишається актуальною темою. Певною мірою це пов'язано із правовим статусом військовослужбовців у зв'язку з проходженням ними особливого виду державної служби — військової служби. Виокремлюють підвищений рівень юридичної відповідальності таких суб'єктів права. Це стосується кримінальної, адміністративної, дисциплінарної, цивільно-правової, матеріальної видів відповідальності. Однак, слід зазначити про деякі невідповідності у правовому регулюванні притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності.

Історія радянського періоду щодо притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності була пов'язана із ідеологічними підвалинами розуміння місця військовослужбовця у суспільстві. З точки зору держави, він залишався частиною механізму щодо забезпечення її обороноздатності та безпеки, а відтак ніс військові обов'язки без врахування його зобов'язань

приватно-правового характеру. Військовослужбовці підпорядковувалися дії норм дисциплінарних статутів, а тому вважалось достатнім забезпечити настання дисциплінарної відповідальності за проступки, що вчинялися військовослужбовцями, за виключенням певних видів правопорушень, перелік яких визначено у адміністративному законодавстві.

Початок збройної агресії російської федерації в Україну у 2014 році обумовив реформування адміністративного законодавства щодо відповідальності військовослужбовців. Вдосконалення нормативно-правового регулювання інституту адміністративної відповідальності військовослужбовців було зосереджено на виокремленні таких правопорушень, які за ступенем суспільної небезпеки не є злочинами, проте потребують державного реагування за допомогою судової влади. Тому у КУпАП з'явилася глава 13-Б Військові адміністративні правопорушення, у якій було передбачено одинадцять складів правопорушень дуже схожих за певними аспектами із кримінальними військовими правопорушеннями [9].

У 2017 році Конституційний Суд України відмовив у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини 1 статті 15 КУпАП, частини 2 статті 45 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України (*далі — ДС ЗСУ*) [24]. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини вказував, що законодавець у наведених нормах визначив певні групи осіб за професійною ознакою та встановив, що особи, які належать до цих груп, не несуть відповідальності за вчинення правопорушень, передбачених Кодексом. У такий спосіб створено окремі привілейовані групи осіб, які не несуть відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень на рівних засадах з іншими особами. Підставою для відмови у відкритті конституційного провадження була відсутність обґрунтованих тверджень щодо невідповідності вищевказаних норм Конституції України, а перелічення положень українського та міжнародного законодавства чи рішень Європейського суду з прав людини не є обґрунтуванням неконституційності оспорюваних положень КУпАП. Це свідчить про необхідність подальшого аналізу та дослідження положень статті 15 КУпАП.

За загальним правилом військовослужбовці за вчинені ними правопорушення несуть дисциплінарну відповідальність. КУпАП чітко визначає перелік правопорушень, за які військовослужбовець має бути притягнутий до адміністративної, а не дисциплінарної відповідальності, зокрема це склади правопорушень, визначені у частині 1 статті 15 КУпАП та у статтях 172-10-172-20 КУпАП.

Крім того, законодавством визначено і особливості притягнення військовослужбовців до відповідальності. Так, до них не можуть бути застосовані адміністративні стягнення у вигляді громадських робіт, виправних робіт і адміністративного арешту, оскільки ці заходи не сумісні з проходженням військової служби чи іншого особливого виду державної служби [9, с. 78]. Як покарання за вчинення військових адміністративних правопорушень передбачено також арешт з утриманням на гауптвахті (крім жінок-військовослужбовців (стаття 32-1 КУпАП) та поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України). Також діє заборона накладення адміністративного стягнення у вигляді штрафу на військовослужбовців строкової служби.

Також діє заборона накладення штрафу на військовослужбовців строкової служби. Варто зазначити, що у процесуальному аспекті доволі складно притягнути до адміністративної відповідальності військовослужбовців строкової служби, особливо щодо відбування ним покарання через накладення стягнення у вигляді арешту з утриманням на гауптвахті. Адже процедура доволі складна, займає велику кількість попередніх адміністративних процедур. Окрім того, військовослужбовець, який відбуває покарання у вигляді перебування на гауптвахті, у тривалих часових межах не виконує свої безпосередні службові обов'язки, що становить суттєве навантаження на інших представників військового колективу (цілодобові наряди, виконання бойових завдань тощо). Така відсутність на службі строковика обумовлює негативні настрої серед представників військового колективу, адже де-факто покарання накладається не на строковика-правопорушника, а на тих колег, які замість нього виконують обов'язки військової служби. Тобто, в умовах кадрового дефіциту військових наповненість особового складу є важливим чинником виконання завдань щодо оборони та захисту, тому командири військових частин прагнуть кваліфікувати діяння строковиків як дисциплінарний проступок та накладати дисциплінарне стягнення, що має обґрунтовану ефективність.

Отже, обмежена адміністративна деліктоздатність військовослужбовця пояснюється винятками з загального порядку притягнення осіб до адміністративної відповідальності та накладення адміністративних стягнень.

Стаття 15 КУпАП встановлює особливий порядок притягнення до адміністративної відповідальності військовослужбовців, у тому числі і за статтею 204-1 КУпАП. У радянський та пострадянський період за незаконне перетинання державного кордону було передбачено кримінальну відповідальність. Так історично склалося, що із внесенням змін до кримінального законодавства та декриміналізацією дій за незаконне перетинання

державного кордону, не було внесено змін до статті 15 КУпАП, нічого не було вказано про настання адміністративної відповідальності військовослужбовців. Тому зараз відсутній детальний механізм дій уповноважених органів та осіб щодо провадження у справі про адміністративне правопорушення, а також перевірки особливого статусу правопорушника.

Механізм зміни адміністративної відповідальності на дисциплінарну чітко не передбачений ані в КУпАП, ані у ДС ЗСУ [9, с. 80–81]. У частині 4 статті 15 КУпАП тільки вказано, що у випадках, зазначених у цій статті, органи (посадові особи), яким надано право накладати адміністративні стягнення, передають матеріали про правопорушення відповідним органам для вирішення питання про притягнення винних до дисциплінарної відповідальності [9]. У ДС ЗСУ не визначено порядку накладення стягнень за вчинення адміністративного правопорушення, а лише є загальне згадування, що військові несуть дисциплінарну відповідальність за вчинення адміністративних правопорушень (частина 2 статті 45 ДС ЗСУ [19]). Порушення справи про адміністративне правопорушення, що вчинив військовослужбовець, надає цьому військовослужбовцю особливий процесуальний статус особи, щодо якої триває провадження.

Варто зазначити, що матеріальні підстави притягнення до адміністративної та дисциплінарної відповідальності однакові, проте процесуальні підстави мають відмінності. У разі виявлення вчиненого військовослужбовцем адміністративного правопорушення, порушується справа про адміністративне правопорушення, тобто розпочинається перша стадія провадження — адміністративне розслідування. Однак, провадження у справі про адміністративне правопорушення припиняється, справа надсилається у військову частину, де проходить військову службу військовослужбовець, далі начальником (командиром) військової частини призначається службове розслідування за фактом вчинення адміністративного проступку військовослужбовцем для притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

Доцільно зазначити, що відсутній механізм обов'язкового та беззаперечного застосування положень частини 1 статті 15 КУпАП. Фактично застосування вказаної норми залежить від волевиявлення правопорушника та надання або ненадання ним про себе достовірних персональних даних щодо місця роботи (тобто наявності у нього статусу військовослужбовця). Але навіть при зазначенні місця несення військової служби виникають питання достовірності вказаних даних. Особа може вказати невірні дані про себе чи надати неповну інформацію, а подальше редагування чи внесення змін до протоколу вже буде неможливим.

Водночас варто зазначити, що посадова особа, яка складає протокол, не уповноважена встанов-

лювати ці факти (оскільки вони не відносяться до обставин правопорушення) чи вимагати надання довідок або документів щодо підтвердження статусу військовослужбовця на момент складення протоколу. Тому так складно виокремити спеціального суб'єкта адміністративного правопорушення, з метою застосування до нього положень частини 1 статті 15 КУпАП.

Ще однією проблемою процесуального механізму притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 204-1 КУпАП, є те, що більшість протоколів не можуть бути розглянуті взагалі. У зв'язку з тим, що у більшості випадків такі військовослужбовці самовільно залишили свої військові частини, військові начальники (командири) не можуть розглянути справу по суті, адже відповідно до частини 2 статті 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військова служба призупиняється для військовослужбовців, які самовільно залишили військові частини або місця служби, дезертирували із Збройних Сил України та інших військових формувань або добровільно здалися в полон, якщо інше не визначено законодавством.

Початком призупинення військової служби є день внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань повідомлення командира (начальника) військової частини про вчинене кримінальне правопорушення [16]. Військовослужбовці, військову службу яким призупинено, не входять до чисельності Збройних Сил України та інших військових формувань. Аналогічні норми закріплені і в пунктах 144-1-144-7 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України [13], пунктах 48-1-48-7 Положення про проходження громадянами України військової служби в ДПСУ [14]. Тобто з моменту внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей за фактом самовільного залишення частини військовослужбовцем (або дезертирства) та до його закінчення командир частини не має повноважень проводити відповідне службове розслідування по такому військовослужбовцю [20].

Положення частини 2 статті 87 ДС ЗСУ передбачає загальне правило, що дисциплінарне стягнення не може бути накладено після шести місяців з дня виявлення правопорушення. Проте абзац 2 цієї статті вказує, що до зазначеного строку не зараховується час проведення службового розслідування, перебування військовослужбовця на лікуванні, у відпустці, під вартою, а також час відсутності на службі без поважних причин.

Тобто особу можна притягнути до відповідальності лише після закінчення кримінального розслідування у разі, якщо військовослужбовця буде виправдано (закрито кримінальне провадження за відсутності складу злочину чи події). При цьому

варто наголосити, що у випадку визнання військовослужбовця винним, він підлягає звільненню, що призводить до неможливості закінчення дисциплінарного провадження та притягнення його до відповідальності за правопорушення, передбачене статтею 204-1 КУпАП.

За самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцями до 10 діб, а військовослужбовцем строкової служби — до 3 діб настає адміністративна відповідальність (стаття 172-11 КУпАП), тобто відсутній склад кримінального правопорушення. У разі перевищення вищевказаного терміну — відкривається кримінальне провадження за частиною 5 статті 407 Кримінального кодексу України (далі — ККУ) або ж за частиною 4 статті 408 ККУ (з врахуванням, що обов'язковою ознакою дезертирства є мета та мотив — ухилитися від військової служби не тимчасово, а назавжди).

Однак відповідно до частини 5 статті 407 ККУ «дії тривалістю понад три доби, вчинені в умовах воєнного стану» військовослужбовцем — уже кваліфікуються як кримінальне правопорушення, у той час як у КУпАП період, що перевищує більше, ніж 3 доби (до 10 діб) передбачає вчинення адміністративного проступку (частина 3 статті 172-11). Така правова невизначеність утворилась внаслідок набрання чинності 11 серпня 2023 року Законом України [18], який посилив відповідальність військовослужбовців. Погоджуємося із висловленим баченням проблеми прийняття змін про відповідальність військовослужбовців Центру оборонних стратегій, що «ситуативні зміни законів, що регулюють адміністративну та кримінальну відповідальність за військові правопорушення, тим більше зроблені у форматі *ad hoc*, не досягають поставленої мети» [23, с. 7]. З обґрунтованою критикою законодавчих нововведень виступив і видатний український науковець Хавронюк М. І. [25].

В умовах дії правового режиму воєнного стану особи чоловічої статі віком від 18 до 60 років, у тому числі військовослужбовці, що незаконно перетинають держаний кордон, намагаються одразу після перетинання державного кордону виявити волевиявлення про отримання тимчасового захисту на території держави-члена Європейського Союзу (далі — ЄС). На них поширюються норми міжнародного права щодо надання притулку. Не зважаючи на наявність у них правового статусу комбатанта, держави-члени ЄС дотримуються норм міграційного права [5] і не забезпечують їх повернення в Україну.

Військовослужбовці, які отримали тимчасовий захист в державах-членах ЄС, можуть підлягати процедурі екстрадиції як особи, що підозрюються або обвинувачуються в скоєнні злочину. Однак екстрадиції можуть завадити такі факти як надання особі статусу біженця (політичного притулку),

а також перебування особи в громадянстві (підданстві) запитованої сторони. Варто підкреслити, що окремі військовослужбовці, в супереч вимогам національного законодавства, можуть мати подвійне громадянство, відтак питання їхньої видачі з держави їх громадянської належності в Україну є доволі проблемним.

Окрім викладеного, слід зазначити про проект Закону № 7268 від 08.04.2022 [21], яким пропонується доповнити ККУ новою статтею 332-3 «Незаконне перетинання державного кордону України під час дії воєнного стану», одним із суб'єктів визнати військовослужбовців. Однак такі зміни щодо криміналізації діянь щодо виїзду з України військовослужбовців під час дії воєнного стану вбачаються нам кардинальними та повинні бути обґрунтовано вивченими.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, необхідно напрацювати такі адміністративно-правові норми, що усунуть пробіли у праві. Недоцільно військовослужбовців, які вчинили спробу чи незаконне перетинання державного кордону, притягувати до дисциплінарної відповідальності. У зв'язку з чим варто виключити поширення положень статті 15 КУпАП про обмежену відповідальність військовослужбовців за статтею 204-1 КУпАП як неефективну.

Виходячи із особливого статусу військовослужбовців є правильним встановлення особливого порядку їх відповідальності з врахуванням видів адміністративних стягнень, які можуть застосовуватись до визначених в частини 1 статті 15 КУпАП осіб.

Вважаємо, що є несправедливим вибірково застосовувати частину 1 статті 15 КУпАП щодо окремих військовослужбовців-правопорушників, які повідомляють про місце роботи (служби), для визначення їх особливого правового статусу військовослужбовця, оскільки порушуються базові принципи рівності громадян перед законом (судом) та принцип невідворотності справедливого покарання за скоєння правопорушень, пов'язаних з спробою або незаконним перетинанням державного кордону військовослужбовцями.

Вважаємо за необхідне внести зміни до законодавства та доповнити статтю 15 КУпАП положенням про те, що за порушення правил незаконного перетинання або спробу незаконного перетинання державного кордону України військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, а також особи начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, поліцейські несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення з питань адміністративної відповідальності військовослужбовців»

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін
Кодекс України про адміністративні правопорушення	
Стаття 15. Військовослужбовці, військовозобов’язані та резервісти під час проходження зборів, а також особи начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, поліцейські несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами. За порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, санітарних норм, правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митних правил, вчинення правопорушень, пов’язаних з корупцією, вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або повідомлення про місце свого тимчасового перебування у разі винесення термінового заборонного припису, порушення тиші в громадських місцях, неправомірне використання державного майна, незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, невжиття заходів щодо окремої ухвали суду, ухилення від виконання законних вимог прокурора, порушення законодавства про державну таємницю, порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, зазначені особи несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах. До зазначених осіб не може бути застосовано громадські роботи, виправні роботи, адміністративний арешт. У разі притягнення таких осіб до відповідальності за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі направлення особи, яка вчинила таке насильство, на проходження програми для осіб, які вчинили домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, здійснюється на загальних підставах.	Стаття 15. Військовослужбовці, військовозобов’язані та резервісти під час проходження зборів, а також особи начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, поліцейські несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами. За порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, санітарних норм, правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митних правил, вчинення правопорушень, пов’язаних з корупцією, вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або повідомлення про місце свого тимчасового перебування у разі винесення термінового заборонного припису, порушення тиші в громадських місцях, неправомірне використання державного майна, незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, невжиття заходів щодо окремої ухвали суду, ухилення від виконання законних вимог прокурора, незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України , порушення законодавства про державну таємницю, порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, зазначені особи несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах. До зазначених осіб не може бути застосовано громадські роботи, виправні роботи, адміністративний арешт. У разі притягнення таких осіб до відповідальності за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі направлення особи, яка вчинила таке насильство, на проходження програми для осіб, які вчинили домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, здійснюється на загальних підставах.

Джерело: розроблено авторами

В контексті змін до законодавства з питань військового обліку і мобілізаційної підготовки щодо формування та підготовки мобілізаційного резерву (у тому числі відмови від строкової військової служби) вважаємо, що у подальших наукових дослідженнях варто зосередити увагу на порядку

актуалізації притягнення до адміністративної відповідальності осіб, що проходять базову військову підготовку, а також розробці відповідної методики кваліфікації діянь. Це надасть змогу покращити методику кваліфікації діянь таких суб’єктів адміністративного правопорушення.

Література

1. Адміністративно-правовий статус військовослужбовців Державної прикордонної служби України : монографія за заг. ред. О.П. Снігерьова. Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б.Хмельницького, 2013. 190 с. URL: https://lib.nadpsu.edu.ua/webdocs/admin_pravov_status.pdf (дата звернення: 13.05.2024).

2. Аналітичне зведення про обстановку на державному кордоні та результати оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України за 2023 рік. Департамент організації роботи, планування та контролю. Київ, 2024. 48 с. Окреме видання.

3. Вернигора В.В. Адміністративна відповідальність військовослужбовців в особливий період: сутність, ознаки і принципи. *Матеріали VII-их наукових читань, присвячених пам'яті академіка В.В. Копейчикова* / Редкол.: А.М. Завальний, Н.В. Лазнюк, Д.О. Тихомиров. К.: НАВС, 2017. С. 13–14.
4. Гембар А.О., Краковська А.Є. Особливості розмежування адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Том 1 / Ред. кол. Хаджинов І.В. (голова) та ін. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. Вип. 11. Т. 1. С. 10–14. URL: <https://1ll.in/U44iD> (дата звернення: 13.05.2024).
5. Женевська Конвенція про статус біженців (ухвалена 28.07.1951 відповідно до резолюції 429 (V) Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text
6. Залужний В.Ф. Сучасний стан дослідження дисциплінарної відповідальності військовослужбовців Збройних сил України. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень*: у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С.В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 11–14. URL: <https://dpspace.opua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/69c5bf30-74f9-40a3-9f1a-4226bdddfb9f/content> (дата звернення: 13.05.2024).
7. Іщенко С.О. Поняття та ознаки адміністративно-правового статусу військовослужбовця Збройних Сил України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2019 № 37. С. 73–76.
8. Коваль В. Елементи адміністративно-правового статусу військовослужбовців. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 92–95.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 13.05.2024).
10. Кравчук М.В. Роль суду у справах про притягнення до субститутної відповідальності військовослужбовців Збройних сил України. *Теорія і практика правознавства*. 2021. № 19. С. 1–14. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=961206> (дата звернення: 13.05.2024).
11. Мота А.Ф. Адміністративна відповідальність військовослужбовців за законодавством України. Монографія. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2006. 184 с. URL: https://lib.nadpsu.edu.ua/webdocs/admin_vidpovid.pdf (дата звернення: 13.05.2024).
12. Пашинський В.Й. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук. К., 2007. 20 с.
13. Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України : Указ Президента України 10 грудня 2008 року № 1153/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#top> (дата звернення: 17.05.2024).
14. Положення про проходження громадянами України військової служби в Державній прикордонній службі України : Указ Президента України від 29 грудня 2009 року № 1115/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1115/2009#Text> (дата звернення: 17.05.2024).
15. Посилення відповідальності для військових: необхідна міра чи поле для зловживань? *«Правозахисна Група «СІЧ»*. 29.12.2022. URL: <https://1ll.in/IfPSi> (дата звернення: 13.05.2024).
16. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 17.05.2024).
17. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці : Закон України від 13.12.2022 № 2839-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#Text> (дата звернення: 13.05.2024).
18. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень : Закон України від 13.07.2023 № 3233-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#Text> (дата звернення: 13.05.2024).
19. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 р. № 551-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> (дата звернення: 13.05.2024).
20. Про затвердження Порядку проведення службового розслідування в Державній прикордонній службі України : Наказ МВС України від 08.11.2021 № 815. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0039-22#Text> (дата звернення: 13.05.2024).
21. Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне перетинання держаного кордону України під час дії воєнного стану від 08.04.2022. № 7268. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39394> (дата звернення: 13.05.2024).
22. Результати оперативно-службової діяльності Держприкордонслужби. *Державна прикордонна служби України: офіційний вебсайт*. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/potochniy-rik/6> (дата звернення: 20.05.2024).
23. Результативність застосування законодавчих змін щодо посилення відповідальності військовослужбовців. Аналітична довідка. Центр оборонних стратегій. Жовтень 2023. 8 с. URL: <https://1ll.in/wTCGs> (дата звернення: 13.05.2024).

24. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення, частини другої статті 45 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, затвердженого Законом України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» від 21.12.2017. № 13-у/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013u710-17#Text> (дата звернення: 13.05.2024).

25. Хавронюк М. Посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців. Про суперечності нового закону. *Центр політико-правових реформ*. 01.02.2023. URL: <https://1ll.ink/WGaiC> (дата звернення: 13.05.2024).

References

1. Administratyvno-pravovyi status viiskovosluzhbovtiv Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Administrative and legal status of servicemen of the State Border Service of Ukraine]. Monohrafiia za zah. red. O.P. Sniherova. Khmelnytskyi. Vydavnytstvo Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni B.Khmelnytskoho, 2013. 190 s. [in Ukrainian].
2. Analychne zvedennia pro obstanovku na derzhavnomu kordonni ta rezultaty operatyvno-sluzhbovoi diialnosti Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy za 2023 rik [Analytical summary of the situation at the state border and the results of operational and service activities of the State Border Service of Ukraine for 2023]. *Departament orhanizatsii roboty, planuvannia ta kontroliu*. Kyiv, 2024. 48 s. Okreme vydannia [in Ukrainian].
3. Vernyhora V.V. Administratyvna vidpovidalnist viiskovosluzhbovtiv v osoblyvyi period: sutnist, oznaky i pryntsyipy [Administrative responsibility of military personnel in a special period: essence, signs and principles.]. *Materialy VII-ykh naukovykh chytann, prysviachenykh pamiaty akademika V.V. Kopieichykova*. Redkol.: A.M. Zavalnyi, N.V. Lazniuk, D.O. Tykhomirov. K.: NAVS, 2017. S. 13–14 [in Ukrainian].
4. Hembar A.O., Krakovska A. Ye. Osoblyvosti rozmezhuвання administratyvnoi ta dystsyplinarnoi vidpovidalnosti viiskovosluzhbovtiv [Peculiarities of distinguishing administrative and disciplinary responsibility of military personnel]. *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa*. Tom 1. Red. kol. Khadzhynov I.V. (holova) ta in. Vinnytsia: DonNU imeni Vasylia Stusa, 2019. Vyp. 11. T. 1. P. 10–14. URL: <https://1ll.ink/U44iD> [in Ukrainian].
5. Zhenevska Konventsiiia pro status bizhentsiv [Geneva Convention on the Status of Refugees] (ukhvalena 28.07.1951 vidpovidno do rezoliutsii 429 (V) Heneralnoi Asamblei OON vid 14.12.1950 [in Ukrainian].
6. Zaluzhnyi V.F. Cuchasnyi stan doslidzhennia dystsyplinarnoi vidpovidalnosti viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh syl Ukrainy [The current state of research on disciplinary responsibility of servicemen of the Armed Forces of Ukraine]. *Yevropeyski oriientyry rozvytku Ukrainy v umovakh viiny ta hlobalnykh vyklykiv KhKhI stolittia: synerhiia naukovykh, osvitykh ta tekhnolohichnykh rishen: u 2 t.: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 19 travnia 2023 r.)*. Za zahalnoi redaktsiiei S.V. Kivalova. Odesa: Vydavnytstvo «Iurydyka», 2023. T. 2. S. 11–14. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/69c5bf30-74f9-40a3-9f1a-4226bddd9f9f/content> [in Ukrainian].
7. Ishchenko S.O. Poniattia ta oznaky administratyvno-pravovoho statusu viiskovosluzhbovtia Zbroinykh Syl Ukrainy [Concepts and signs of the administrative and legal status of a serviceman of the Armed Forces of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurytsprudentsiia*. 2019. № 37. S. 73–76 [in Ukrainian].
8. Koval V. Elementy administratyvno-pravovoho statusu viiskovosluzhbovtiv [Elements of the administrative and legal status of military personnel]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2018. № 11. P. 92–95 [in Ukrainian].
9. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on administrative offenses]. *Zakon Ukrainy vid 07.12.1984. № 8073-X. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR*. 18.12.1984. 1984. № 51. [in Ukrainian].
10. Kravchuk M.V. Rol sudu u spravakh pro prytiahnennia do substytutnoi vidpovidalnosti viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh syl Ukrainy [The role of the court in cases of vicarious liability of servicemen of the Armed Forces of Ukraine]. *Teoriia i praktyka pravoznavstva*. 2021. № 19. P. 1–14. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=961206> [in Ukrainian].
11. Mota A.F. Administratyvna vidpovidalnist viiskovosluzhbovtiv za zakonodavstvom Ukrainy [Administrative responsibility of military personnel under the legislation of Ukraine]. Monohrafiia. Khmelnytskyi: Vydavnytstvo NA-DPSU, 2006. 184 s. URL: https://lib.nadpsu.edu.ua/webdocs/admin_vidpovid.pdf [in Ukrainian].
12. Pashynskyi V. Y. Konstytutsiino-pravovyi status viiskovosluzhbovtiv v Ukraini [Constitutional and legal status of military personnel in Ukraine]: avtoref. dys... kand. yuryd. nauk. K., 2007. 20 p. [in Ukrainian].
13. Polozhennia pro prokhodzhennia hromadianamy Ukrainy viiskovoi sluzhby u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Regulations on military service in the Armed Forces of Ukraine by citizens of Ukraine]. Ukaz Prezydenta Ukrainy 10 hrudnia 2008 roku № 1153/2008 [in Ukrainian].
14. Polozhennia prokhodzhennia hromadianamy Ukrainy viiskovoi sluzhby v Derzhavni prykordonni sluzhbi Ukrainy [Provisions for citizens of Ukraine to undergo military service in the State Border Guard Service of Ukraine]. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 29 hrudnia 2009 roku № 1115/2009 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1115/2009#Text> [in Ukrainian].

15. Posylennia vidpovidalnosti dlia viiskovykh: neobkhidna mira chy pole dlia zlovzhyvan? [Strengthening Accountability for the Military: Necessary Measure or Room for Abuse]. "Pravozakhysna Hrupa "SICH". 29.12.2022. URL: <https://1ll.innk/IfPSi> [in Ukrainian].

16. Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu [About military duty and military service]. Zakon Ukrainy vid 25 bereznia 1992 roku № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> [in Ukrainian].

17. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia, Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo osoblyvosti nesennia viiskovoi sluzhby v umovakh voiennoho stanu chy v boiovi obstanovtsi [On making changes to the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Criminal Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the specifics of military service under martial law or combat conditions]. Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 № 2839-IX [in Ukrainian].

18. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo usunennia superechnosti u karanosti kryminalnykh pravoporushen [On amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine regarding the elimination of inconsistencies in the punishment of criminal offenses]. Zakon Ukrainy vid 13.07.2023 № 3233-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#Text> [in Ukrainian].

19. Pro Dystsyplinarnyi statut Zbroinykh Syl Ukrainy [About the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 24 bereznia 1999 r. № 551-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> [in Ukrainian].

20. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia sluzhbovoho rozsliduvannia v Derzhavnii prykordonnii sluzhbi Ukrainy [On the approval of the Procedure for conducting an official investigation in the State Border Service of Ukraine]. Nakaz MVS Ukrainy vid 08.11.2021 № 815. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0039-22#Text> [in Ukrainian].

21. Proiekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo vidpovidalnosti za nezakonne peretynannia derzhanoho kordonu Ukrainy pid chas dii voiennoho stanu [Draft Law on Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine on Liability for Illegal Crossing of the State Border of Ukraine during Martial Law] vid 08.04.2022. № 7268 [in Ukrainian].

22. Sniherov O.P. Administratyvno-pravove zabezpechennia dystsyplinarnoi vidpovidalnosti pratsivnykiv ta viiskovosluzhbovtziv Derzhavnoi prykordonnii sluzhby Ukrainy [Administrative and legal provision of disciplinary responsibility of employees and military personnel of the State Border Service of Ukraine]. *Pravo.ua*. 2017. № 2. S. 26–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2017_2_6 [in Ukrainian].

23. Rezultatyvnist zastosuvannia zakonodavchykh zmin shchodo posylennia vidpovidalnosti viiskovosluzhbovtziv [The effectiveness of the application of legislative changes to strengthen the responsibility of military personnel]. Analitychna dovidka. *Tsentr oboronnykh stratehii*. Zhovten 2023. 8 p. URL: <https://1ll.innk/wTCGs> [in Ukrainian].

24. Ukhvala Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy pro vidmovu u vidkrytti konstytutsiinoho provadzhennia u spravi za konstytutsiinym podanniam Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen chastyny pershoi statti 15 Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia, chastyny druhoi statti 45 Dystsyplinarnoho statutu Zbroinykh Syl Ukrainy, zatverdzhеноho Zakonom Ukrainy «Pro Dystsyplinarnyi statut Zbroinykh Syl Ukrainy» [Resolution of the Constitutional Court of Ukraine on the refusal to open constitutional proceedings in the case based on the constitutional submission of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of the first part of Article 15 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the second part of Article 45 of the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine, approved by the Law of Ukraine "On the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine"] vid 21.12.2017. № 13-u/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013u710-17#Text> [in Ukrainian].

25. Khavroniuk M. Posylennia kryminalnoi vidpovidalnosti viiskovosluzhbovtziv. Pro superechnosti novoho zakonu [Posylennia kryminalnoi vidpovidalnosti viiskovosluzhbovtziv. Pro superechnosti novoho zakonu.]. *Tsentr polityko-pravovykh reform*. 01.02.2023. URL: <https://1ll.innk/WGaiC> [in Ukrainian].